

A Comparative Study of State Immunity Exceptions in G7 Countries

ARTICLE INFO

DOI: 10.48311/clr.2026.101641.0

Article Type

Research Article

Authors:

¹ Mahdi Firoozabadian

<https://orcid.org/0000-0001-9443-7366>

² Faramarz Yadegarian

<https://orcid.org/0000-0002-4561-4669>

Affiliation:

¹ Assistant Professor Departement of Law, ToH. C., Islamic Azad University, Torbate Heydarieh, Iran.

² M.A. in International Law, Department of International Law, SR. C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Correspondence:

Email: Mahdi.Firoozabadian@iaui.ac.ir

Article History:

Received: 2025/11/17

Received in Revised form: 2026/02/09

Accepted: 2026/02/22

Abstract

This comparative analysis in the research focuses on the exceptions to state immunity in G7-states. The core research question attempts to find answers to what these countries were doing with respect to state immunity exceptions and to gauge how different interpretations have attached themselves to these exceptions. The work derives its hypothesis from suggesting that, despite general acceptance of exceptions among these countries, lingering disparities in their perception and extent of exceptions are predominantly a matter of the differences between their legal systems and political-economic considerations. Methodology entails a comparative-analytical approach, and the sources treated in this research include legislation, judicial precedents, and legal doctrine from these jurisdictions. The application of exceptions varies within the G7 countries, although they all agree on the fundamental parameters of immunity exceptions: commercial activities, unemployment claims, and prescription concerning immovable property. Most dramatic distinctions among nations appear in the treatment of emerging exceptions, such as gross human rights violations and terrorist acts, with Italy, for example, holding a more progressive view on recognizing human rights exceptions, while the United States and Canada voice opinions based on terrorism exceptions. This research speaks to the pressing need for harmonization among the approaches to immunity exceptions by enacting common criteria and collaboration through international cooperation.

Keywords: Acta Jure Gestionis, Commercial Activities, G7 Countries, Judicial Immunity, Relative Immunity

مطالعه تطبیقی استثنائات مصونیت دولت در کشورهای گروه هفت

مهدی فیروزآبادیان^{۱*}، فرامرز یادگاریان^۲

۱. استادیار گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تربیت مدرس، تهران، ایران.
۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد رشته حقوق بین‌الملل، گروه حقوق بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۰/۱۰

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۱۱/۲۱

چکیده

این پژوهش به مطالعه تطبیقی استثنائات مصونیت دولت در کشورهای عضو گروه هفت می‌پردازد. پرسش اصلی تحقیق آن است که «این کشورها چه رویکردی به استثنائات مصونیت دولت دارند و چه تفاوت‌هایی در تفسیر و اعمال این استثنائات میان آن‌ها وجود دارد؟» فرضیه پژوهش بر این اساس است که علی‌رغم پذیرش کلی استثنائات مصونیت توسط این کشورها، تفاوت‌های قابل‌توجهی در تفسیر و دامنه اعمال این استثنائات وجود دارد که ناشی از تفاوت در نظام‌های حقوقی و ملاحظات سیاسی - اقتصادی است. روش تحقیق در این پژوهش تطبیقی - تحلیلی است و با بررسی قوانین، رویه قضایی و دکتترین حقوقی این کشورها انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تمامی کشورهای گروه هفت استثنائات اصلی مصونیت، شامل فعالیت‌های تجاری، دعاوی استخدامی و اموال غیرمنقول را پذیرفته‌اند؛ هرچند با درجات متفاوتی از محدودیت. بیشترین تفاوت در رویکردها به

Email: Mahdi.Firoozabadian@iaau.ac.ir

* نویسنده مسئول مقاله:

کپی‌رایت © ۲۰۲۶، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس (TMU Press). این مقاله به صورت دسترسی آزاد منتشر شده و تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 قرار دارد. بر اساس این مجوز، شما می‌توانید این مطلب را در هر قالب و رسانه‌ای کپی، بازتشر و بازآفرینی کنید و یا آن را ویرایش و بازسازی نمایید، به شرط آنکه نام نویسنده را ذکر کرده و از آن برای مقاصد غیرتجاری استفاده کنید.

استثنائات نوظهور، مانند نقض‌های فاحش حقوق بشر و تروریسم مربوط می‌شود. برخی کشورها، مانند ایتالیا، رویکردی پیشرو در پذیرش استثنای حقوق بشر دارند، در حالی که آمریکا و کانادا بر استثنای تروریسم تمرکز کرده‌اند. این پژوهش نشان می‌دهد که نیاز به هماهنگ‌سازی رویکردها به استثنائات مصونیت از طریق تدوین معیارهای مشترک و تقویت همکاری‌های بین‌المللی وجود دارد.

واژگان کلیدی: اعمال تصدی‌گری، اعمال حاکمیتی، کشورهای گروه هفت، مصونیت نسبی، مصونیت قضایی.

۱. مقدمه

مفهوم مصونیت دولت در حقوق بین‌الملل طی دهه‌های اخیر دستخوش تحولات چشمگیری شده است. این تحولات با گسترش قابل‌توجه استثنائات مصونیت و تغییر رویکرد دولت‌ها از مصونیت مطلق به مصونیت نسبی همراه بوده است. جست‌وجو در اسناد بین‌المللی روشن می‌سازد که اگرچه مصونیت بین‌المللی دولت‌ها از دیرباز مورد توجه واقع شده، دو سند مهم و تأثیرگذار در این زمینه قابل‌توجه است. درواقع اولین پیشرفت اساسی در ساماندهی قواعد مصونیت در سطح منطقه‌ای توسط کشورهای اروپایی در ۱۶ مه ۱۹۷۲ با تصویب کنوانسیون اروپایی مصونیت دولت‌ها، معروف به «کنوانسیون بازل»^۱، شکل گرفت (Popa Tache, 2023: 108). مرحله بعدی در تکامل نهاد مصونیت و یکسان‌سازی هنجارها در حوزه مصونیت‌های دولتی با ایجاد کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد مصونیت‌های قضایی دولت‌ها و دارایی آن‌ها پدیدار شد.

تصویب کنوانسیون ۲۰۰۴ ناشی از نیاز به تدوین قواعد موجود حقوق بین‌الملل عرفی در مورد مصونیت دولت‌ها با هدف کلی ارائه بستر جهانی یکسانی در خصوص استثنائات مصونیت بود. اهمیت تصویب این کنوانسیون از آن جهت بود که اگرچه به رسمیت شناختن مصونیت به‌طور گسترده در رویه حقوقی بین‌المللی رایج بود، درک متفق‌القول در مورد دامنه و کاربرد استثنائات این اصل مبهم باقی مانده بود و به‌واسطه این کنوانسیون سعی شد تا خلأ

1. European Convention on State Immunity (Basle Convention)

قانونی موجود برطرف شود. درنهایت، از طریق کمیته ششم سازمان ملل متحد و کمیته موقت با تصویب کنوانسیون مصونیت قضایی دولت‌ها و دارایی آن‌ها، با تأیید قطعنامه ۵۹/۳۸ مجمع عمومی سازمان ملل متحد این تلاش‌ها به نتیجه رسید (عزیزی، ۱۳۹۲: ب: ۱۶۲). کنوانسیون از ۱۷ ژانویه ۲۰۰۵ تا ۱۷ ژانویه ۲۰۰۷ برای امضا مفتوح بود و در این دوره به امضای ۲۸ کشور رسید (Boschma, 2023: 7).

پرسش اصلی تحقیق حاضر این است که چگونه کشورهای گروه هفت استثنائات مصونیت را در نظام حقوقی خود پذیرفته و توسعه داده‌اند و چه تفاوت‌هایی در تفسیر و اعمال این استثنائات میان این کشورها وجود دارد؟ فرضیه پژوهش بر این اساس است که علی‌رغم پذیرش کلی استثنائات مصونیت در این کشورها، تفاوت‌های قابل‌توجهی در تفسیر و دامنه اعمال این استثنائات وجود دارد که ناشی از تفاوت در نظام‌های حقوقی و ملاحظات سیاسی - اقتصادی است.

روش تحقیق در این پژوهش تطبیقی - تحلیلی است. با بررسی قوانین داخلی، رویه قضایی و دکترین حقوقی کشورهای گروه هفت، روند توسعه استثنائات مصونیت در این کشورها مطالعه شده است. این پژوهش به‌طور خاص بر پنج استثنای اصلی مصونیت تمرکز می‌کند: فعالیت‌های تجاری، دعاوی استخدامی، دعاوی مربوط به اموال غیرمنقول، دعاوی مسئولیت مدنی و نقض‌های فاحش حقوق بشر. این مطالعه نشان خواهد داد که چگونه هریک از کشورهای گروه هفت این استثنائات را تفسیر و اعمال می‌کنند و چه تفاوت‌هایی در رویکرد آن‌ها وجود دارد.

انتخاب کشورهای گروه هفت برای مطالعه تطبیقی استثنائات مصونیت از چند جهت حائز اهمیت است؛ این کشورها بیش از ۴۶ درصد تولید ناخالص داخلی جهان را در اختیار دارند و از نظر قدرت خرید، ۳۲ درصد اقتصاد جهانی را تشکیل می‌دهند. همچنین در سال ۲۰۱۸، بیش از ۶۰ درصد از ثروت خالص جهان (معادل ۳۱۷ تریلیون دلار) متعلق به این کشورها بود. این آمار نشان می‌دهد که گروه هفت نقشی کلیدی در اقتصاد جهانی ایفا می‌کند (Lal, 2023: 17). این جایگاه اقتصادی برتر سبب شده است که این کشورها بیشترین تعاملات تجاری و

اقتصادی بین‌المللی را داشته باشند و در نتیجه، نظام حقوقی آن‌ها به‌طور مستمر با چالش‌های مربوط به استثنائات مصونیت دولت مواجه باشد.

علاوه بر این، کشورهای گروه هفت نماینده سیستم‌های حقوقی متنوعی هستند. برای مثال، انگلستان و ایالات متحده نماینده «نظام حقوقی کامن‌لا»^۲، فرانسه، آلمان و ایتالیا نماینده نظام حقوقی رومی-ژرمنی، و ژاپن و کانادا نمونه‌هایی از سیستم‌های حقوقی ترکیبی هستند (Easterly, 1977: 213, 215, 216). این تنوع در نظام‌های حقوقی امکان مطالعه تطبیقی جامع‌تری از نحوه تفسیر و اعمال استثنائات مصونیت در چارچوب‌های حقوقی متفاوت را فراهم می‌کند.

۲. پیشینه پژوهش

مطالعات پیشین در حوزه مصونیت دولت را می‌توان در دو دسته کلی بررسی کرد. دسته نخست مطالعات داخلی هستند که به بررسی تحولات مصونیت پرداخته‌اند. ازجمله ظاهری (۱۳۸۲) در مقاله خود با عنوان «تحولات قاعده مصونیت دولت، تأثیر قانون صلاحیت دادگستری جمهوری اسلامی ایران و قانون مبارزه با تروریسم ایالات متحده آمریکا» استدلال می‌کند که قوانین داخلی این دو کشور نقش مهمی در شکل‌دهی به تحولات اخیر در قاعده مصونیت دولت داشته‌اند.

حسینی اکبرنژاد (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان «تعارض میان منفعت عمومی جامعه و منفعت فردی دولت‌ها، گذار از اصل مصونیت در پرتو تحول حقوق بین‌الملل کیفری» استدلال می‌کند که تحولات اخیر در حقوق بین‌الملل کیفری منجر به تغییر نگرش نسبت به اصل مصونیت شده است.

یافته‌های کرباسی، ظاهری، عبدالحی و کوچ‌نژاد (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «مصونیت دولت‌ها و اموال آن‌ها در پرتو حقوق داخلی کشورها (مطالعه موردی ژاپن و ایتالیا)» نشان می‌دهد که ژاپن با تصویب قانون داخلی در سال ۲۰۰۹ و سپس تصویب کنوانسیون ۲۰۰۴ در

مورد مصونیت قضایی دولت‌ها و اموال آن‌ها، رویکردی هم‌سو با عرف بین‌المللی داشته است. در مقابل، ایتالیا علی‌رغم تصویب کنوانسیون ۲۰۰۴، با صدور رأی دیوان قانون اساسی در سال ۲۰۱۴، حق دسترسی به عدالت را بر مصونیت دولت‌ها ترجیح داده و استثنائات جدیدی را بر اصل مصونیت وارد کرده است.

دسته دوم مطالعات بین‌المللی هستند که به مصونیت مطلق و محدود پرداخته‌اند. ازجمله مطالعه بنکس^۳ (۲۰۲۲) که تحول مصونیت دولت در حقوق بین‌الملل را از دیدگاه تاریخی بررسی کرده و تغییر رویکرد از مصونیت مطلق به نسبی را تحلیل نموده است. پوپا تاچه^۴ (۲۰۲۳) نیز با تمرکز بر تحولات اروپایی، به‌ویژه کنوانسیون بازل، روند تکوین قواعد مصونیت را مطالعه کرده است.

منگ^۵ (۲۰۲۲) رویکرد انگلستان به مصونیت دولت را با تمرکز بر قانون ۱۹۷۸ این کشور مورد مطالعه قرار داده است. ایگوچی و همکاران^۶ (۲۰۰۹) نیز با بررسی قانون ۲۰۰۹ ژاپن، تحول رویکرد این کشور به مصونیت دولت را تحلیل کرده‌اند. بیسموث و همکاران^۷ (۲۰۲۲) نیز در مطالعه خود، تحولات مصونیت در فرانسه را با تمرکز بر قانون ساپین-۲ بررسی کرده‌اند. پاوونی^۸ (۲۰۱۵) در مطالعه «پرونده فرینی»^۹، تحول رویکرد ایتالیا به مصونیت در موارد نقض حقوق بشر را بررسی کرده است. کایتتر^{۱۰} (۲۰۱۱) نیز با تمرکز بر رویه قضایی کانادا، موضوع مصونیت در پرونده‌های تروریسم را مورد مطالعه قرار داده است.

پژوهش حاضر با نوآوری در چند زمینه از مطالعات پیشین متمایز می‌شود؛ نخست، این پژوهش برای اولین بار به‌طور نظام‌مند به مطالعه تطبیقی استثنائات مصونیت در تمامی کشورهای گروه هفت می‌پردازد، در حالی که مطالعات پیشین عمدتاً یا تک‌کشوری بوده‌اند یا

3. Bankas

4. Popa Tache

5. Meng

6. Iguchi et al.

7. Bismuth et al.

8. Pavoni

9. Ferrini v. Federal Republic of Germany

10. Keitner

حداکثر دو یا سه کشور را مقایسه کرده‌اند. دوم، این پژوهش با ارائه چارچوبی نظری برای تحلیل استثنائات مصونیت، امکان مقایسه نظام‌مند رویکرد کشورها را فراهم می‌آورد. سوم، این پژوهش با تمرکز بر آخرین تحولات در زمینه استثنائات نوظهور، مانند تروریسم و نقض حقوق بشر، درک جامعی از وضعیت کنونی مصونیت دولت در کشورهای پیشرفته ارائه می‌دهد. این نوآوری‌ها می‌تواند به ارائه راهکارهایی برای هماهنگ‌سازی رویکردها به استثنائات مصونیت کمک کند.

۳. مفهوم مصونیت و انواع آن

مصونیت به معنای معافیت از تعهد قانونی است که بر اساس قانون، عرف یا دستور مقام مافوق بر شخص یا دارایی او تحمیل شده است. بنابراین مصونیت نوعی امتیاز قانونی است (فیروزآبادیان و یادگاریان، ۱۴۰۴ الف: ۲۹۷). در معنایی وسیع، این کلمه در غالب اوقات بر مجموع امتیازاتی اطلاق شده که دولت محل مأموریت و میزبان باید درحق مأموران دیپلماتیک و کنسول‌ها برقرار کند و به تناسب آن امتیازات، مصونیت‌هایی برای آن‌ها به وجود آورد (Zabyelina, 2023: 24). هدف اصلی مصونیت دیپلماتیک، تسهیل روابط میان دولت‌ها از طریق فراهم آوردن امنیت و استقلال لازم برای دیپلمات‌ها، برای انجام وظایف رسمی‌شان و نه اعطای امتیاز شخصی به افراد می‌باشد.

از سوی دیگر، مصونیت سران دولت‌ها به‌عنوان مفهومی جداگانه، اما مرتبط، بر اساس حقوق بین‌الملل عرفی شناخته می‌شود. سران دولت در حال خدمت از مصونیت مطلق شخصی برخوردارند که شامل تمامی اعمال، از جمله اعمال خصوصی و اعمال انجام‌شده پیش از تصدی منصب می‌شود. این مصونیت مطلق تنها در طول دوران تصدی منصب اعتبار دارد و به آن‌ها برای انجام تصمیمات مهم کمک می‌کند. البته رویه اخیر دیوان کیفری بین‌المللی طبق قرارهای بازداشت‌شده برای سران دولت‌ها بیان‌کننده این است که این مصونیت شامل جنایات شدید بین‌المللی، مانند نسل‌کشی و غیره نمی‌شود (Yadegarian & Razavi, 2025a: 1). اما مفهوم مصونیت دولت که موضوع اصلی بحث ما در این پژوهش است برگرفته از اصل

«برابر بر برابر حکومت نمی‌کند»^{۱۱} استوار است که بر اساس آن هیچ دولتی نمی‌توانست بر دولت دیگر اعمال صلاحیت کند (Bankas, 2022: 63). در نتیجه این اصل همان مصونیت مطلق دولت است که طبق آن در رویکرد سنتی که تا نیمهٔ قرن بیستم غالب بود، دولت‌ها از هرگونه تعقیب قضایی در محاکم دول دیگر معاف بودند. اما تحولات اخیر در حقوق بین‌الملل معاصر نشان‌دهندهٔ تحولی بنیادین در مفهوم مصونیت مطلق و تغییر رویکرد کشورها به سمت مصونیت نسبی است. این تحول که ریشه در تغییر نقش دولت‌ها در عرصهٔ بین‌المللی دارد، به‌ویژه با گسترش فعالیت‌های تجاری و اقتصادی دولت‌ها در سطح جهانی شتاب گرفته است.

با گسترش تجارت بین‌الملل و افزایش نقش دولت‌ها در فعالیت‌های اقتصادی، نظریهٔ مصونیت نسبی ظهور یافت که بر تمایز میان اعمال حاکمیتی^{۱۲} و اعمال تصدی‌گری^{۱۳} استوار است. این تمایز بنیادین، مبنای نظری توسعهٔ استثنائات مصونیت را شکل داد. بر این اساس، اعمال حاکمیتی که ناشی از اقتدار عمومی دولت است همچنان از مصونیت برخوردارند، اما اعمال تصدی‌گری که ماهیتی خصوصی و تجاری دارند، مشمول استثنائات مصونیت می‌شوند (فیروزآبادیان و همکاران، ۱۴۰۵: ۲۱۸).

از سوی دیگر، در دهه‌های اخیر، با توسعهٔ حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بشردوستانه، چارچوب نظری استثنائات مصونیت گسترش یافته است. بر این اساس، برخی معتقدند نقض‌های فاحش حقوق بشر و قواعد آمره حقوق بین‌الملل نمی‌تواند مشمول مصونیت شود. اساسنامه رم به صراحت مصونیت سران دولت‌ها را در مواقع نقض اساسی حقوق بشر نادیده می‌انگارد (Yadegarian & Razavi, 2025b: 271). این دیدگاه اخیراً به مصونیت قضایی دولت نیز گسترش یافته است که در رویه قضایی برخی کشورها، مانند ایتالیا، منعکس شده؛ مبتنی بر این استدلال است که حمایت از حقوق بشر بر مصونیت دولت‌ها اولویت دارد (عزیزی، ۱۳۹۲الف: ۱۴۸). در مقابل، برخی کشورها با تأکید بر اصل حاکمیت دولت‌ها، همچنان

11. Par In Parem Non Habet Imperiu.

12. Acta jure Imperii

13. Acta Jure Gestionis

رویکردی محافظه‌کارانه به این استثنائات جدید دارند. این تقابل نظری، چالش‌های مهمی را در توسعه و تفسیر استثنائات مصونیت ایجاد کرده است که در ادامه و رویه قضایی کشورهای مورد مطالعه در مورد آن‌ها بحث خواهیم کرد (Rose, 2018: 346).

۱-۳. انواع مصونیت دولت

مصونیت دولت، به‌عنوان یکی از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل، دارای اشکال مختلفی است که هریک کاربرد و اهمیت خاص خود را در روابط بین‌المللی دارند. این انواع مصونیت، که در ادامه به تفصیل بررسی خواهند شد، شامل مصونیت قضایی و مصونیت اجرایی می‌شوند.

۱-۱-۳. مصونیت قضایی دولت

اصل حاکمیت و برابری دولت‌ها در حوزه بین‌المللی، شالوده و زیربنای مصونیت قضایی را تشکیل می‌دهد. در این چارچوب، همان‌گونه که پیش‌تر ذکر شد؛ هیچ دادگاه داخلی نمی‌تواند بدون رضایت دولت خارجی، صلاحیت خود را بر آن اعمال کند. درحقیقت، این مفهوم بر پایه احترام متقابل میان دولت‌ها و حفظ روابط مسالمت‌آمیز در جامعه بین‌المللی استوار است (سیف‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱).

مصونیت دولت، هم شامل مصونیت قضایی و هم مصونیت اجرایی می‌شود، اما آنچه که امروزه بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است، بعد مصونیت قضایی دولت‌ها می‌باشد. زیرا اولین مرحله در راستای اجرای حکم، صدور حکم است (Crawford, 1981: 861). چنان‌که اگر کشوری مصونیت قضایی را قابل احترام بشمارد در دادگاه‌های داخلی خود به واسطه این پذیرش، مصونیت اجرایی را هم اعمال می‌کند.

در جهت احترام به مصونیت قضایی دولت‌ها ماده ۵ کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد^{۱۴} به دولت‌ها این اطمینان را می‌دهد که اموال و دارایی‌هایشان از توقیف و مصادره مصون است

14. UN General Assembly, United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, 2 December 2004.

و خود دولت نیز الزامی به حضور در دادگاه‌های داخلی سایر کشورها ندارد (Convention (on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, 2004).

۳-۱-۲. مصونیت اجرایی دولت

ماده ۱۹ کنوانسیون مصونیت ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد مصونیت اجرایی را نیز مورد پذیرش قرار داده است. مطابق این ماده اموال دولت‌ها (منقول یا غیرمنقول با کاربری دولتی و غیرتجاری) در صورت صدور حکم و در صورت عدم وجود رضایت دولت محکوم از توقیف و مصادره مصون می‌باشند. همان‌گونه که مشخص است این ماده استثناء مهمی همچون رضایت و کاربری اموال را مورد بحث قرار می‌دهد، بدین معنا که اگر اموال برای مقاصد تجاری باشند از مصونیت معاف می‌شوند.

علاوه بر این، رویه برخی از دولت‌ها، که در ادامه به آن‌ها خواهیم پرداخت، نشان‌دهنده تغییر نگرش کشورها به سمت دیدگاهی است که بر حقوق بشر تأکید دارد. بدین نحو که برخی نظام‌های حقوقی داخلی قواعد و رویه‌های خاصی را برای رسیدگی به دعاوی مربوط به اموال دولتی در هنگام وقوع نقض‌های حقوق بشر وضع کرده‌اند (Cavalcanti de Mello Filho, 2023: 310).

۴. کشورهای مورد مطالعه

در این بخش به بررسی تطبیقی رویکرد هفت کشور صنعتی جهان به استثنائات مصونیت دولت می‌پردازیم. این کشورها که شامل ایتالیا، انگلستان، آلمان، ژاپن، آمریکا، کانادا و فرانسه می‌باشند، نماینده نظام‌های حقوقی متفاوتی هستند و تجربیات متنوعی در زمینه تفسیر و اعمال استثنائات مصونیت دارند. این بررسی به ما کمک خواهد کرد تا ضمن شناسایی وجوه اشتراک و افتراق رویکردهای مختلف، درک بهتری از روند تکاملی مفهوم مصونیت نسبی در نظام حقوقی بین‌المللی به دست آوریم و در جهت اثبات فرضیه پژوهش گام برداریم.

۴-۱. ایتالیا

اصل ۱۰ قانون اساسی ایتالیا تصریح می‌کند که نظام حقوقی این کشور باید با قواعد حقوق بین‌الملل هماهنگ باشد. با این حال، دیوان قانون اساسی ایتالیا معتقد است اگر قواعد بین‌المللی با قوانین داخلی در تعارض باشند، قابل اجرا نخواهند بود. به عبارت دیگر، اجرای خودکار تعهدات عرفی بین‌المللی در زمینه مصونیت دولتها، مشروط به سازگاری آنها با حقوق بنیادین مندرج در قانون اساسی است. ایتالیا در سال ۲۰۱۳ کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد را با ذکر شرط در خصوص فعالیت‌های نظامی، اعمال اداری و رسمی دولتی و حقوق بشردوستانه بین‌المللی تصویب نمود.

ایتالیا در آغاز قرن بیستم مانند سایر کشورهای اروپایی، اجراکننده مصونیت مطلق بود و تفاوتی میان اعمال حاکمیتی و خصوصی قائل نمی‌شد. این رویکرد به تدریج با گسترش فعالیت‌های بازرگانی و تجاری تغییر یافت. در حال حاضر، رویه غالب دادگاه‌های ایتالیا بر این اساس است که دولتها به خاطر اصل برابری و استقلال از اعمال صلاحیت قضائی مصون هستند، اما در فعالیت‌های مستقل از قدرت حاکمه (مانند قراردادهای خصوصی) مشمول صلاحیت دولت دیگر می‌شوند.

پرونده لوئیجی فرینی نقطه عطفی در تحول رویکرد ایتالیا به مصونیت در موارد نقض حقوق بشر است. فرینی که در جنگ جهانی دوم اسیر آلمان بود و متحمل خسارات جسمی و روحی شده بود، علیه جمهوری فدرال آلمان اقامه دعوی نمود. دیوان فرجام‌خواهی ایتالیا در سال ۲۰۰۴ به دلیل اینکه نقض قواعد بشردوستانه به مثابه جرایم بین‌المللی است، مصونیت دولت را نپذیرفت و در سال ۲۰۱۱ آلمان را محکوم به جبران خسارت کرد (Corte di Cassazione, 2004).

پس از این رأی، موارد مشابه دیگری نیز مطرح شد و ایتالیا اقدام به توقیف ویلای ویگونی متعلق به آلمان کرد (حاتمی و حسینی، ۱۳۹۵: ۷۰). آلمان در واکنش، نزد دیوان بین‌المللی دادگستری اقامه دعوی نمود. دیوان در سال ۲۰۱۲ ایتالیا را ناقض تعهدات خود در قبال مصونیت آلمان شناخت، اما دیوان قانون اساسی ایتالیا در سال ۲۰۱۴ این رأی را مغایر با

اصول ۲ و ۲۴ قانون اساسی ایتالیا در خصوص حق دسترسی به عدالت دانست. همچنین، کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد نیز مغایر با قانون اساسی تشخیص داده شد (Pavoni, 2015: 404-405).

رویکرد ایتالیا به استثنائات مصونیت را می‌توان چنین جمع‌بندی کرد: اولاً، در حوزه فعالیت‌های تجاری، تمایز روشنی بین اعمال حاکمیتی و تصدی‌گری قائل شده است. ثانیاً، استثنائات مربوط به دعاوی استخدامی و اموال غیرمنقول به‌طور گسترده پذیرفته شده است. ثالثاً، در خصوص نقض‌های فاحش حقوق بشر، رویکردی پیشرو و موسع اتخاذ کرده است. طبق اعلامیه الحاق ایتالیا به کنوانسیون ۲۰۰۴ و استثنائات اعلامی، رویکرد کلی این کشور حرکت به سمت محدودسازی مصونیت قضائی و اجرایی است، به‌ویژه در حوزه حقوق بشر که در این زمینه گام‌های فراتری نسبت به سایر کشورهای گروه هفت برداشته است.

۲-۴. انگلستان

حقوق داخلی انگلستان در زمینه مصونیت قضایی مسیری تکاملی از مصونیت مطلق به نسبی را طی کرده است. این تحول در پرونده‌های کلیدی مشهود است. در پرونده کشتی شاهزاده فردریک^{۱۵} در سال ۱۸۲۰، که مربوط به یک کشتی جنگی هلندی حامل محموله تجاری بود، دادگاه از صدور حکم در مورد صلاحیت خودداری کرد که نشان‌دهنده تأثیرپذیری از اصل مصونیت مطلق بود (Bankas, 2022: 63).

پرونده کشتی پارلمان بلژیک^{۱۶} در سال ۱۸۸۰ نقطه عطف دیگری در تثبیت دکترین مصونیت مطلق بود. در این پرونده که مربوط به تصادف یک کشتی بلژیکی با کاربری دوگانه (حمل پست و تجاری) با یک کشتی انگلیسی بود، دادگاه تجدیدنظر انگلستان صرف‌نظر از کاربری تجاری آن، حکم به مصونیت کشتی بلژیکی داد، این رأی تا مدت‌ها بر رویکرد دادگاه‌ها تأثیرگذار بود (Owie, 2018: 244).

15. The Prins Frederik

16. The Parlement Belge

تحول عمده با تصویب قانون مصونیت دولت در سال ۱۹۷۸^{۱۷} رخ داد که مصونیت دولت‌ها را در اقدامات تجاری محدود کرد (Meng, 2022: 65). پرونده آی کانگرسو دل پارتیدو^{۱۸} در ۱۹۸۱ نمونه بارز این تغییر رویکرد است. در این پرونده که مربوط به قراردادهای فروش شکر بین کوبا و خریداران شیلیایی بود، دادگاه با تأکید بر تمایز بین اعمال حاکمیتی و تصدی‌گری، مصونیت کوبا را نپذیرفت. دادگاه بر اهمیت بررسی ماهیت عمل به جای صرفاً هدف آن، تأکید کرد و این رویکرد به آزمون ماهیت معروف شد (I Congreso del Partido, 1981). رویکرد انگلستان به استثنائات مصونیت را می‌توان چنین خلاصه کرد: در حوزه فعالیت‌های تجاری، معیار آزمون ماهیت برای تشخیص اعمال تجاری از حاکمیتی برگزیده شده است. در زمینه دعاوی استخدامی و اموال غیرمنقول نیز استثنائات به‌روشنی پذیرفته شده‌اند؛ با این حال، در خصوص نقض‌های حقوق بشر، رویکردی محتاطانه‌تر از ایتالیا دارد. این تحولات نشان‌دهنده تلاش انگلستان برای ایجاد توازن بین احترام به حاکمیت دولت‌ها و ضرورت پاسخگویی در نظام حقوقی بین‌المللی است.

۳-۴. آلمان

آلمان طی قرن بیستم تحولات چشمگیری در زمینه مصونیت دولت‌ها داشته است. در دیدگاه غالب آلمانی، مصونیت حاکمیتی از اصل برابری حاکمیت دولت‌ها نشأت می‌گیرد. در اوایل قرن بیستم، آلمان رویکرد مصونیت مطلق داشت که تا دهه ۱۹۶۰ ادامه یافت. دادگاه عالی امپراتوری آلمان^{۱۹} در پرونده‌های متعددی این رویکرد را تأیید کرد. نمونه بارز این رویکرد در پرونده‌ای در سال ۱۹۰۵ مشهود است که مربوط به مطالبات ناشی از قرارداد خصوصی بین یک تاجر و دولت بلژیک بود. دادگاه عالی امپراتوری حکم داد که دولت خارجی در فعالیت‌های تجاری و خصوصی بدون رضایت خود قابل تعقیب در دادگاه‌های آلمان نیست (Houwalds, 1906: 167).

17. State Immunity Act 1978

18. I Congreso del Partido

19. Reichsgericht

تغییر عمده در دهه ۱۹۶۰ با تصمیمات دادگاه قانون اساسی فدرال آلمان^{۲۰} رخ داد. پرونده کلیدی در این زمینه، دعاوی علیه امپراطوری ایران^{۲۱} در سال ۱۹۶۳ بود. موضوع دعوا مربوط به پرداخت هزینه تعمیرات سیستم گرمایشی سفارت ایران در کلن بود. دادگاه قانون اساسی فدرال تصمیم گرفت که قاعده‌ای عمومی در حقوق بین‌الملل که مانع رسیدگی به دعاوی علیه دولت‌های خارجی در فعالیت‌های غیرحاکمیتی شود، وجود ندارد (BVerfG, 2 BvM 1/62, 1963).

پرونده‌های مهم دیگر عبارت‌اند از: پرونده شرکت ملی نفت ایران^{۲۲} در سال ۱۹۸۳ که دادگاه قانون اساسی فدرال اعلام کرد شرکت‌های دولتی مستقل از مصونیت برخوردار نیستند (Federal Republic of Germany: Federal Constitutional Court Decision, 1983: 1282)، و پرونده اوراق قرضه یونان (۲۰۱۶) که دادگاه تمایز ظریفی بین عرضه اوراق قرضه به‌عنوان فعالیت تجاری و اقدام قانون‌گذاری برای تجدید ساختار بدهی به‌عنوان عمل حاکمیتی قائل شد (Greek Government Bonds Immunity Case, 2019: 506).

آلمان قانون جامع مستقلی درباره مصونیت دولت ندارد، اما ماده ۲۵ قانون اساسی آلمان^{۲۳}، قواعد عام حقوق بین‌الملل را بخشی از قانون فدرال می‌داند (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [GG], 1949/2023). همچنین قانون تشکیلات دادگاه‌ها^{۲۴} در مواد ۱۸، ۱۹ و ۲۰ به مصونیت دیپلماتیک و کنسولی می‌پردازد (Gerichtsverfassungsgesetz [GVG], 1877/2023).

روند تحول مصونیت در آلمان نشان‌دهنده حرکت تدریجی از مصونیت مطلق به نسبی است. در زمینه فعالیت‌های تجاری، معیارهای دقیقی برای تمایز بین اعمال حاکمیتی و تصدی‌گری تدوین شده است. آلمان استثنائات مربوط به دعاوی استخدامی و اموال غیرمنقول را پذیرفته، اما در مورد فعالیت‌های نظامی و ادعاهای مربوط به جنایات جنگی، موضعی

20. Bundesverfassungsgericht

21. Claim Against the Empire of Iran Case

22. National Iranian Oil Company Case

23. Grundgesetz

24. Gerichtsverfassungsgesetz – GVG

محتاطانه دارد. این رویکرد متعادل، تلاش آلمان برای ایجاد توازن بین احترام به حاکمیت دولتها و ضرورت پاسخگویی را نشان می‌دهد.

۴-۴. ژاپن

ژاپن در راستای هم‌سویی با مقررات جهانی، قوانین داخلی خود را با توجه به کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد در مورد مصونیت‌های قضایی دولتها تنظیم کرده است. تا پیش از سال ۲۰۰۹، قانون مشخصی در این زمینه وجود نداشت، در این سال، پارلمان ژاپن قانون صلاحیت مدنی در رابطه با دولتهای خارجی را تصویب کرد که برگرفته از مواد کنوانسیون ۲۰۰۴ بود (Iguchi et al., 2009: 1).

نخستین پرونده مهم در رویه قضائی ژاپن، پرونده ماتسویاما و سانو علیه جمهوری چین^{۲۵} در سال ۱۹۲۸ است. در این پرونده که مربوط به سفته‌های صادره از سوی کاردار سفارت چین بود، دادگاه با رویکرد مصونیت مطلق، صلاحیت رسیدگی را نپذیرفت. این رویکرد در اکثر پرونده‌های پس از جنگ جهانی دوم در ژاپن ادامه داشت (Bodansky, Jones: 2006: 909).

چرخش به سمت مصونیت نسبی با پرونده دولت سلطان‌نشین عمان علیه منطقه شیبویا^{۲۶} در سال ۲۰۰۹ آغاز شد. این پرونده به اختلافی میان دولت سلطان‌نشین عمان و مالکان املاک مجاور مربوط می‌شد که در پی خرید یک ملک توسط سفارت عمان در منطقه شیبویا و قصد انجام عملیات ساختمانی در آن شکل گرفت. اگرچه دولت عمان مجوزهای لازم را از شهرداری شیبویا اخذ کرده بود، همسایگان نسبت به این ساخت‌وساز اعتراض کرده و دعوی را علیه شهرداری مطرح نمودند و چون دولت عمان، به‌عنوان مالک این ملک، در این پرونده ذی‌نفع محسوب می‌شد به پرونده وارد شد و درخواست مصونیت نمود. درنهایت، دادگاه عالی توکیو مصونیت عمان را نپذیرفت و اعلام کرد که ساخت این ساختمان فعالیت دیپلماتیک محسوب

25. Matsuyama and Sano v. the Republic of China (1928)

26. Government of the Sultanate of Oman v. Shibuya Ward

نمی‌شود و مشابه ساخت‌وساز توسط اشخاص خصوصی است و دولت عمان نیز با مراجعه به مراجع اداری محلی و درخواست صدور مجوز ساختمانی بر اساس قوانین داخلی ژاپن، عملاً خود را در معرض نظام حقوقی داخلی قرار داده و نمی‌تواند هم‌زمان از مزایای مصونیت قضایی در برابر دعاوی مرتبط با همان فعالیت بهره‌مند شود (Tokyo District Court, 2007: 537).

رویکرد ژاپن به استثنائات مصونیت را می‌توان متعادل و محافظه‌کارانه توصیف کرد. این کشور با تصویب قانون ۲۰۰۹ و پیوستن به کنوانسیون ۲۰۰۴، چارچوب مشخصی برای اعمال استثنائات مصونیت ایجاد کرده است. در زمینه فعالیت‌های تجاری، تمایز روشنی بین اعمال حاکمیتی و تصدی‌گری قائل شده است. در مورد دعاوی استخدامی و اموال غیرمنقول نیز استثنائات را پذیرفته، اما در مقایسه با کشورهایمانند ایتالیا، تفسیر محدودتری از این استثنائات دارد. در خصوص نقض‌های حقوق بشر نیز رویکردی محتاطانه اتخاذ کرده و از گسترش دامنه استثنائات به این حوزه خودداری می‌کند.

۴-۵. آمریکا

حقوق داخلی ایالات متحده در زمینه مصونیت قضایی، مسیری تکاملی از مصونیت مطلق به نسبی را طی کرده است. تا اواسط قرن بیستم، دولت‌های خارجی از مصونیت مطلق برخوردار بودند. پرونده شاخص در این دوره، پرونده شرکت برادران بریزی علیه کشتی پسارو^{۲۷} در سال ۱۹۲۶ بود. دیوان عالی آمریکا حکم داد که کشتی تجاری نیز مشمول مصونیت مطلق است، حتی با کاربری تجاری (Bankas, 2022: 103, 290).

تحول عمده با تصویب قانون مصونیت دولت‌های خارجی^{۲۸} در سال ۱۹۷۶ رخ داد که مصونیت دولت‌ها را در اقدامات تجاری محدود کرد. پرونده جمهوری آرژانتین علیه شرکت ولتاور^{۲۹} در سال ۱۹۹۲ نمونه بارز این تغییر رویکرد است. در این پرونده که مربوط به

27. Berizzi Brothers Co. v. The Pesaro

28. Foreign Sovereign Immunities Act – FSIA

29. Republic of Argentina v. Weltover, Inc.

بازپرداخت اوراق قرضه بود، دادگاه عالی آمریکا اقدامات تجاری دولت‌های خارجی را مشمول مصونیت ندانست (Delaume, 1992: 1220).

برخلاف انگلستان و ایتالیا، مصونیت نسبی در آمریکا به پرونده‌های حقوق بشری تسری نیافته است. در پرونده سایدرمن د بلیک علیه جمهوری آرژانتین^{۳۰} در سال ۱۹۹۲، دادگاه استیناف نهم استدلال کرد که صرف نقض قواعد آمره^{۳۱} موجب سلب مصونیت نمی‌شود (Sideman de Blake and Others v. The Republic of Argentina and Others,) (1996: 455).

در سال ۱۹۹۶، آمریکا با اصلاح قانون مصونیت دولت‌های خارجی، فعالیت‌های تروریستی را از مصونیت مستثنی کرد. «پرونده پیترسون»^{۳۲} نمونه بارز این استثناست که در آن خانواده‌های قربانیان حمله به پایگاه نظامی آمریکا در بیروت (۱۹۸۳) موفق به توقیف دارایی‌های ایران شدند. در سال ۲۰۱۶، دیوان عالی این حکم را تأیید کرد (کرم‌زاده، ۱۳۹۷: ۳۵۳).

ایران با استناد به عهدنامه مودت ۱۹۵۵ میان ایران و ایالات متحده به دلیل نقض مفاد این عهدنامه و توقیف و مصادره اموال دولتی ایران، ازجمله اموال بانک مرکزی ایران در دیوان بین‌المللی دادگستری اقامه دعوی نمود.^{۳۳} در سال ۲۰۲۳، دیوان به نفع ایران رأی داد و ایالات متحده را به خاطر نقض عهدنامه مزبور و مصادره اموال دولتی ایران محکوم به پرداخت غرامت نمود (یادگاریان، محبی و ملکی‌زاده، ۱۴۰۳: ۳۸).

درمجموع، آمریکا با تصویب قانون ۱۹۷۶ از مصونیت مطلق به نسبی حرکت کرده است. در زمینه فعالیت‌های تجاری، معیارهای روشنی برای تشخیص اعمال تجاری تدوین کرده و استثنائات دعاوی استخدامی و اموال غیرمنقول را پذیرفته است. نوآوری مهم آمریکا، افزودن استثنای تروریسم در سال ۱۹۹۶ است که این کشور را از سایر اعضای گروه هفت متمایز

30. Sideman de Blake v. Republic of Argentina

31. Jus Cogens

32. Peterson v. Islamic Republic of Iran

33. Certain Iranian Assets. Iran V. United States of America

می‌سازد. با این حال، در موضوع نقض‌های حقوق بشر، رویکردی محافظه‌کارانه دارد.

۴-۶. کانادا

کانادا همانند سایر کشورهای گروه هفت، از مصونیت مطلق به سمت مصونیت نسبی حرکت کرده است. این تغییر از طریق تصویب قانون مصونیت دولت^{۳۴} در سال ۱۹۸۵ نهاده شده. طبق ماده ۱۲ این قانون، فعالیت‌های تجاری، حمایت از تروریسم یا رضایت صریح یا ضمنی دولت‌ها رافع مصونیت خواهد بود (Rose, 2018: 346).

پرونده آماراتونگا علیه سازمان شیلات شمال غربی اقیانوس اطلس^{۳۵} نقطه عطفی در این تحول است. در این پرونده، آماراتونگا، به‌عنوان کارمند سابق سازمان شیلات^{۳۶}، به دلیل اخراج غیرموجه اقامه دعوی کرد. سازمان شیلات ادعا کرد که به‌عنوان سازمانی بین‌المللی دارای مصونیت از صلاحیت قضایی است و دادگاه‌های کانادا نمی‌توانند به این دعوی رسیدگی کنند. پرونده در دادگاه‌های پایین‌تر بررسی شد و در نهایت به دادگاه عالی کانادا رسید. دادگاه عالی کانادا در تصمیم خود به تحلیل مفاهیم مصونیت مطلق و نسبی پرداخت. در این تحلیل، دادگاه به این نتیجه رسید که مصونیت سازمان‌های بین‌المللی باید به‌صورت نسبی و نه به‌صورت مطلق بررسی شود (Okeke, 2020: 50-51).

پرونده دیگر مربوط به شرکت هواپیمایی کویت ایرلاین علیه عراق^{۳۷} در سال ۲۰۱۰ است، در این پرونده عراق خواستار رد دعوا توسط کانادا با استناد به مصونیت دولتی عراق بود، اما دادگاه عالی کانادا این دعوا را رد نکرد، بلکه اعلام کرد که درخواست عراق باید بر اساس استثنای فعالیت تجاری (که در بخش ۵ قانون مصونیت دولت آمده) رد می‌شد. این به آن معنی است که دادگاه تشخیص داده موضوع مورد بحث احتمالاً تحت پوشش فعالیت تجاری قرار می‌گیرد و بنابراین عراق در این مورد خاص از مصونیت برخوردار نیست (Keitner, 2011: ۸۱).

34. State Immunity Act

35. *Amaratunga v. Northwest Atlantic Fisheries Organization*

36. NAFO

37. *Kuwait Airways Corp. v. Iraq*

171). همچنین در پرونده شرکت برنامه‌ریزی کانادایی علیه لیبی^{۳۸} در سال ۲۰۱۵، که مربوط به تلاش شرکتی کانادایی برای اجرای حکم دآوری علیه دولتی خارجی (لیبی) است و چالش‌های حقوقی مرتبط با آن را نشان می‌دهد. این پرونده مربوط به دعوی شرکتی کانادایی علیه لیبی بود. درواقع لیبی قرارداد خود را با این شرکت کانادایی نقض کرده بود و این کشور هزینه‌های شرکت کانادایی را که مربوط به کمک به ساخت بیمارستانی در لیبی بود پرداخت نکرده بود. درنتیجه شرکت کانادایی موفق شده بود حکم دآوری به ارزش ۱۱ میلیون دلار علیه لیبی به دلیل نقض قرارداد دریافت کند (Canadian Planning v. Libya, 2015).

کانادا همچون آمریکا از استثنای مصونیت در پرونده‌های تروریسم استفاده کرده است. در پرونده برخی اموال ایران^{۳۹} و پرونده تریسی علیه وزارت اطلاعات و امنیت ایران^{۴۰}، با استناد به ماده ۱۲ قانون مصونیت دولت، اموال ایران توقیف شد (فیروزآبادیان و یادگاریان، ۱۴۰۴: ۲۱۰-۲۰۸). درنتیجه، ایران در سال ۲۰۲۳ در دیوان بین‌المللی دادگستری با عنوان ادعای نقض مصونیت‌های دولتی^{۴۱} اقامه دعوی نمود.

رویکرد کانادا به استثنائات مصونیت با تصویب قانون ۱۹۸۵ مشخص شد. در حوزه فعالیت‌های تجاری، معیارهای روشنی برای تشخیص اعمال تجاری تدوین شده و استثنائات دعاوی استخدامی و اموال غیرمنقول پذیرفته شده است. کانادا مانند آمریکا استثنای تروریسم را در قانون خود گنجانده، اما در موضوع نقض‌های حقوق بشر رویکردی محتاطانه دارد و از گسترش دامنه استثنائات به این حوزه خودداری می‌کند.

۴-۷. فرانسه

فرانسه نیز تحول از مصونیت مطلق به نسبی را تجربه کرده است. تا اواسط قرن بیستم، دادگاه‌های فرانسوی از رسیدگی به دعاوی علیه دولت‌های خارجی خودداری می‌کردند. نقطه

38. Canadian Planning v Libya

39. Certain Iranian Assets

40. Tracy v. Iranian Ministry of Information and Security

41. Alleged Violations of State Immunities

عطف تغییر رویکرد در رأی دادگاه تجدیدنظر پاریس در پرونده اداره راه‌آهن دولت ایران علیه شرکت حمل و نقل لوانت اکسپرس^{۴۲} در سال ۱۹۶۹ رخ داد. دادگاه بین اعمال حاکمیتی و تصدی‌گری تمایز قائل شد و اعلام کرد که دولت‌های خارجی تنها در مورد اعمال حاکمیتی از مصونیت قضایی برخوردارند (Sinclair, 1972: 264). این رویکرد در سال‌های بعد توسط دیوان عالی کشور فرانسه نیز تأیید و تقویت شد.

پرونده یورودیف^{۴۳} در سال ۱۹۸۴ نقطه عطف دیگری بود. این پرونده مربوط به قرارداد تأمین اورانیوم غنی‌شده بین سازمان انرژی اتمی ایران و شرکت فرانسوی یورودیف بود. دادگاه فرانسه حکم داد که دولت فرانسه نمی‌تواند به مصونیت قضایی استناد کند؛ زیرا این فعالیت تجاری محسوب می‌شود (Meng, 2022: 92).

فرانسه در سال ۲۰۱۱ به کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد پیوسته است. با این حال، با تصویب قانون ساپین-۲^{۴۴} در سال ۲۰۱۶، محدودیت‌های بیشتری برای اجرای احکام علیه اموال دولت‌های خارجی ایجاد کرده است. پرونده کامیسیمپکس علیه جمهوری کنگو^{۴۵} تأثیر این قانون را نشان می‌دهد. دیوان عالی فرانسه در سال ۲۰۱۵ چشم‌پوشی کلی از مصونیت را کافی دانست (Winch, 2021: 68)، اما پس از تصویب قانون ساپین-۲، در سال ۲۰۱۸ رویکرد خود را تغییر داد و اعلام کرد چشم‌پوشی از مصونیت اجرایی باید هم «صریح» و هم «خاص» باشد (Cour de cassation, 2018).

رویکرد فرانسه به استثنائات مصونیت تحولی تدریجی داشته است. در زمینه فعالیت‌های تجاری، معیارهای دقیقی برای تمایز بین اعمال حاکمیتی و تصدی‌گری تدوین شده، چنان‌که در پرونده یورودیف مشهود است. در مورد دعاوی استخدامی و اموال غیرمنقول نیز استثنائات پذیرفته شده‌اند. قانون ساپین-۲ چارچوب دقیق‌تری برای اعمال استثنائات مصونیت و به‌ویژه مصونیت اجرایی ایجاد کرده است. این تحولات نشان‌دهنده تلاش فرانسه برای ایجاد توازن

42. Administration des Chemins de Fer du Gouvernement Iranien c. Société Levant Express Transport

43. Eurodif

44. Sapin 2

45. Commisimpex S.A. v. Republic of Congo

بین احترام به حاکمیت دولت‌ها و ضرورت پاسخگویی در نظام حقوقی بین‌المللی است.

۵. نتیجه‌گیری

بررسی تطبیقی استثنائات مصونیت دولت در کشورهای گروه هفت نشان می‌دهد که تمامی این کشورها به نحوی از انحاء، استثنائات اصلی مصونیت را پذیرفته‌اند، اما در گستره و نحوه اعمال این استثنائات تفاوت‌های قابل‌توجهی میان آن‌ها وجود دارد. در خصوص استثنای فعالیت‌های تجاری، همه کشورهای مورد مطالعه این استثناء را پذیرفته‌اند، اما معیارهای تشخیص متفاوتی دارند. انگلستان با تصویب قانون مصونیت دولت ۱۹۷۸ بر آزمون ماهیت تأکید می‌کند، در حالی که برخی کشورها، مانند آلمان و فرانسه، ترکیبی از معیارهای ماهیت و هدف را در نظر می‌گیرند. در زمینه دعاوی استخدامی و اموال غیرمنقول نیز اتفاق نظر نسبی وجود دارد، اگرچه دامنه شمول این استثنائات در کشورهای مختلف متفاوت است. برخی کشورها، مانند ایتالیا و فرانسه، تفسیر موسع‌تری از این استثنائات دارند، در حالی که کشورهایمانند ژاپن رویکرد محدودتری اتخاذ کرده‌اند.

بیشترین تفاوت در رویکردها به دو استثنای نقض‌های فاحش حقوق بشر و تروریسم مربوط می‌شود. در خصوص نقض‌های حقوق بشر، ایتالیا پیشروترین رویکرد را دارد و این استثناء را به‌طور گسترده پذیرفته است، چنان‌که در پرونده فرینی مشاهده می‌شود. در این پرونده، دادگاه‌های ایتالیا با رد مصونیت آلمان در موارد نقض فاحش حقوق بشر، گامی مهم در توسعه این استثناء برداشتند. در مقابل، کشورهایمانند آلمان و ژاپن، رویکردی محافظه‌کارانه‌تر دارند و همچنان بر مصونیت دولت، حتی در موارد نقض حقوق بشر، تأکید می‌کنند. در مورد استثنای تروریسم، آمریکا و کانادا با افزودن این استثناء به قوانین داخلی خود، رویکردی متمایز از سایر اعضای گروه هفت اتخاذ کرده‌اند. این رویکرد که در پرونده‌هایی مانند پیترسون علیه ایران نمود یافته، امکان توقیف اموال دولت‌های حامی تروریسم را فراهم کرده است.

در خصوص اجرای احکام و مصونیت اجرایی نیز تفاوت‌های قابل‌توجهی میان کشورها

وجود دارد. فرانسه با تصویب قانون ساپین ۲- در سال ۲۰۱۶، چارچوب سختگیرانه‌تری برای توقیف اموال دولت‌های خارجی ایجاد کرده است، به‌طوری که توقیف اموال دولت خارجی مستلزم مجوز قضایی پیشین است. این در حالی است که کشورهایمانند آمریکا و کانادا، به‌ویژه در موارد مرتبط با تروریسم، رویکرد منعطف‌تری دارند. ژاپن و آلمان نیز با تبعیت از کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد، رویکردی متعادل در این زمینه اتخاذ کرده‌اند.

تحلیل رویه قضایی کشورهای گروه هفت نشان می‌دهد که علی‌رغم پذیرش کلی مصونیت نسبی، تفسیر و اعمال استثنائات مصونیت همچنان متأثر از ملاحظات سیاسی و اقتصادی است. برای مثال، رویکرد سختگیرانه‌تر فرانسه در قانون ساپین ۲- را می‌توان در راستای حمایت از منافع اقتصادی این کشور و جذب سرمایه‌گذاری خارجی تحلیل کرد. همچنین، رویکرد آمریکا و کانادا به استثنای تروریسم را می‌توان در چارچوب سیاست‌های کلی این کشورها در مبارزه با تروریسم درک کرد.

برای رفع چالش‌های موجود و ایجاد رویه یکسان در زمینه استثنائات مصونیت، پیشنهاد می‌شود؛ در وهله نخست یک قانون نمونه با همکاری کمیسیون حقوق بین‌الملل برای یکسان‌سازی قوانین داخلی کشورها تدوین شود و استثنائات مصونیت و معیارهای اعمال آن‌ها به‌دقت تعریف و مشخص گردد و چارچوب حقوقی مشخص برای استثنائات نوظهور، مانند نقض‌های حقوق بشر و تروریسم ایجاد گردد. همچنین، بانک اطلاعاتی جامعی از رویه‌های قضایی کشورها ایجاد شود، نشست‌های مشترک میان قضات کشورهای مختلف برای تبادل تجربیات برگزار گردد و مراکز دآوری تخصصی برای رسیدگی به دعاوی مربوط به استثنائات مصونیت تأسیس شود. درنهایت سازوکارهای اجرایی مشترک برای اجرای احکام مربوط به استثنائات مصونیت ایجاد گردد و همکاری‌های بین‌المللی در این زمینه تقویت شود. اجرای این پیشنهادات می‌تواند به ایجاد نظام هماهنگ و کارآمدی در زمینه استثنائات مصونیت دولت کمک کند و ضمن حفظ احترام به حاکمیت دولت‌ها، پاسخگویی آن‌ها را در نظام حقوقی بین‌المللی تضمین نماید.

تعارض منافع:

برای نویسندگان تعارض منافع وجود ندارد.

سهم نویسندگان:

فرامرز یادگاریان: (مدل سازی، تولید، پیش نویس اولیه مقاله، اصلاح و بازبینی) با سهم ۵۰٪ و مهدی فیروزآبادیان: (ایده پردازی، تحلیل داده ها، اصلاح و بازبینی مقاله) با سهم ۵۰٪ در این پژوهش سهم داشته اند.

منابع مالی

این پژوهش هیچ گونه گرنت مشخصی از آژانس های تأمین مالی در بخش های عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نکرده است.

بیانیه هوش مصنوعی

در نگارش این مقاله، از هوش مصنوعی استفاده نشده است.

۶. منابع

۱-۶. منابع فارسی

الف) مقالات

۱. حاتمی، مهدی و حسینی، فرشته سادات (۱۳۹۵). مصونیت قضایی دولت با تأکید بر رأی دیوان بین المللی دادگستری در قضیه آلمان علیه ایتالیا. *مجله حقوقی دادگستری*، ۱۰(۹۳)، ۸۶-۶۱. (doi: 10.22106/jlj.2016.19859)
۲. حبیبی مجنده، محمد؛ حسینی آزاد، سید علی و رحیم خویی، الناز (۱۳۹۳). نقد عملکرد ایالات متحده آمریکا در نقض مصونیت قضایی دولت ها در آیین حقوق بین الملل و رأی ۲۰۱۲ دیوان بین المللی دادگستری. *مجله حقوقی بین المللی*، ۳۱(۵۱)، ۶۷-۹۶. (doi:)

(10.22066/cilamag.2015.15771)

۳. حسینی اکبرنژاد، حوریه (۱۳۹۸). تعارض میان منفعت عمومی جامعه و منفعت فردی دولت‌ها: گذار از اصل مصونیت در پرتو تحول حقوق بین‌الملل کیفری. پژوهش‌های حقوقی، ۱۸ (۳۸)، ۲۷-۴۳. (doi: 10.48300/jlr.2019.93328)
۴. سیف‌زاده، فرزانه؛ زمانی، سید قاسم؛ سواری، حسن و راعی، مسعود (۱۳۹۷). مصونیت دولت‌ها در پرتو دکتترین مسئولیت حمایت. فصلنامه مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران، ۴۸ (۱)، ۱۲۱-۱۳۸. (doi: 10.22059/jpls.2018.208576.1274)
۵. ظاهری، علیرضا (۱۳۸۲). تحولات قاعده مصونیت دولت: تأثیر قانون صلاحیت دادگستری جمهوری اسلامی ایران و قانون مبارزه با تروریسم ایالات متحده آمریکا. مجله حقوقی بین‌المللی، ۲۱ (۳۰)، ۱۱۹-۱۷۷. (doi: 10.22066/cilamag.2004.18025)
۶. عزیزی، ستار (۱۳۹۲ الف). تعامل مصونیت دولت‌ها و قواعد آمره در پرتو رأی مصونیت صلاحیتی ۲۰۱۲. مطالعات حقوق خصوصی، ۴۳ (۳)، ۱۴۷-۱۶۶. (doi: 10.22059/jlq.2013.36047)
۷. عزیزی، ستار (۱۳۹۲ ب). گستره استثنای شبه جرم در حقوق مصونیت دولت‌ها در آیین رأی مصونیت صلاحیتی ۲۰۱۲. دوفصلنامه علمی حقوق تطبیقی، ۲۵ (۰)، ۱۶۴-۱۶۷. (accessed on: https://law.mofidu.ac.ir/article_25297.html)
۸. فیروزآبادیان، مهدی؛ افشار قوچانی، زهره و یادگاریان، فرامرز (۱۴۰۵). گذار از مصونیت مطلق به مصونیت نسبی دولت: پلی میان اسکاندیناوی و خاورمیانه در آیین تحول حقوق بین‌الملل. پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۱۳ (۱)، ۲۱۳-۲۵۰. <https://doi.org/10.22091/csiw.2025.12333.2634>
۹. فیروزآبادیان، مهدی و یادگاریان، فرامرز (۱۴۰۴ الف). تحول مفهوم مصونیت مطلق در قوانین داخلی کشورهای اوراسیایی و ایران. مطالعات اوراسیایی مرکزی، ۱۸ (۲)، ۲۸۹-۳۱۶. <https://doi.org/10.22059/jcep.2025.381215.450253>
۱۰. فیروزآبادیان، مهدی و یادگاریان، فرامرز (۱۴۰۴ ب). تعارض مصونیت دولت و حقوق

بشر: به سوی یک سازکار بین‌المللی جبران خسارت. *دوفصلنامه بین‌المللی حقوق بشر*،

۲۰ (۱)، ۱۸۹-۲۱۴. <https://doi.org/10.22096/hr.2024.2040625.1686>

۱۱. کرباسی، مهشید؛ ظاهری، علیرضا؛ عبداللہی، محسن و کوچ‌نژاد، عباس (۱۴۰۱). مصونیت

دولت‌ها و اموال آن‌ها در پرتو حقوق داخلی کشورها (مطالعه موردی ژاپن و ایتالیا).

پژوهشهای حقوقی، ۲۱ (۵۱)، ۷۲-۳۹. (doi: 10.48300/jlr.2022.302728.1754)

۱۲. کرم‌زاده، سیامک (۱۳۹۷). صدور و اجرای آرای دادگاه‌های امریکا علیه اموال بانک

مرکزی ایران از منظر حقوق بین‌الملل و حقوق امریکا. *مطالعات حقوق تطبیقی*، ۹ (۱)، ۳۵۱-۳۷۹

(doi: 10.22059/jcl.2018.247831.633598)

۱۳. یادگاریان، فرامرز؛ محبی، محسن و ملکی‌زاده، امیرحسین (۱۴۰۳). اثبات صلاحیت ماهوی

دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده نقض معاهده مودت ۱۹۵۵. *فصلنامه مطالعات*

بین‌المللی، ۲۱ (۱)، ۵۴-۳۱. <https://doi.org/10.22034/isj.2024.398132.2012>

۲-۶. منابع انگلیسی

A) Books

1. Bankas, E. K. (2022). *The State Immunity Controversy in International Law: Private Suits Against Sovereign States in Domestic Courts*, Springer-Verlag GmbH, 2nd Edition. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-64043-2>
2. Bismuth, R., Rusinova, V., Starzhenetskiy, V. & Ulfstein, G. (2022). *Sovereign Immunity Under Pressure*, Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-87706-4>
3. Houwalds, E. (1906). 41. Inwieweit können gegen einen ausländischen Staat Klagen au- einem lediglich privatrechtlichen Verhältnis vor den deutschen Gerichten erhoben werden?, In Band 12. Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783112353462-040>
4. Meng, Z. (2022). *State Immunity and International Investment Law*, Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-981-19-2779-9>
5. Okeke, E. C. (2020). Chapter 2 *The Tension between the Jurisdictional Immunity of International Organizations and the Right of Access to Court*. In *The Role of International Administrative Law at International Organizations*, Leiden, The

- Netherlands: Brill | Nijhoff. https://doi.org/10.1163/9789004441033_003
6. Owie, U. (2018). The Special Court for Sierra Leone and the Question of Head of State Immunity in International Law: Revisiting the Decision in Prosecutor v Charles Ghankay Taylor. In *Nigerian Yearbook of International Law 2017*. vol 2017. Springer. Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71476-9_11
 7. Winch, P. D. (2021). State Immunity and the Execution of Investment Arbitration Awards. In Titi, C. (eds). *Public Actors in International Investment Law*, European Yearbook of International Economic Law. Springer. Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58916-5_4
 8. Zabyelina, Y. (2023). .The Immunities of Public Officials under International Law. Chapter in *Between Immunity and Impunity: External Accountability of Political Elites for Transnational Crime*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009086301.004>

B) Articles

9. Bodansky, D., Jones, C. P. A. (2006). Case No. 1231 [2003], *American Journal of International Law*, 100(4), 908-910. <https://doi.org/10.1017/S0002930000031997>
10. Cavalcanti de Mello Filho, E. (2023). Karla Christina Azeredo Venâncio Da Costa and Others v. Federal Republic of Germany. *American Journal of International Law*, 117(2), 309-315. <https://doi.org/10.1017/ajil.2023.6>
11. Crawford, J. (1981). Execution of Judgments and Foreign Sovereign Immunity. *The American Journal of International Law*, 75(4), 820-869. <https://doi.org/10.2307/2201355>
12. Delaume, G. R. (1992). United States: Supreme Court Opinion in Republic of Argentina v. Weltover INC (U.S. Foreign Sovereign Immunities Act; Commercial Activity of Bond Issuance). *International Legal Materials*, 31(5), 1220-1229. <https://doi.org/10.1017/S0020782900015643>
13. Easterly, E. S. (1977). Global Patterns of Legal Systems: Notes toward a New Geojurisprudence. *Geographical Review*, 67(2), 209-220. <https://doi.org/10.2307/214021>
14. Federal Republic of Germany: Federal Constitutional Court Decision Concerning the National Iranian Oil Company (1983). *International Legal Materials*, 22(6),

- 1279-1306. <https://doi.org/10.1017/S0020782900028928>
15. Greek Government Bonds Immunity Case (2019). *International Law Reports*, 182, 506-510. <https://doi.org/10.1017/9781108655149.005>
16. Iguchi, N., Inoue, A. & Kadonagn, M. (2009). New act sets out terms of jurisdictional immunity for foreign states. *International Law Office*, 1, 1-3. https://www.amt-law.com/asset/pdf/bulletins3_pdf/090825_1.pdf
17. Keitner, C. I. (2011). The Supreme Court of Canada: Kuwait Airways Corp. v. Republic of Iraq (Can.): Kuwait Airways Corp. v. Republic of Iraq (Can.). *International Legal Materials*, 50(2), 160-171. <https://doi.org/10.5305/intelegamate.50.2.0160>
18. Lal, B. S. (2023). Demographic and Socio-Economic Development — Evidence from G7 Countries. *Studies in Social Science & Humanities*, 2(8), 17-26. <https://doi.org/10.56397/SSSH.2023.08.03>
19. Pavoni, R. (2015). Simoncioni v. Germany. *American Journal of International Law*, 109(2), 400-406. <https://doi.org/10.5305/amerjintelaw.109.2.0400>
20. Popa Tache, C. E. (2023). State Immunity, Between Past and Future. *Access to Justice in Eastern Europe*, 1(18), 97-110. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.1-a000121>
21. Rose, K. A. (2018). When Immunity Means Impunity: Lessons for Canada from Recent Cases on State Immunity from Execution. *Canadian Yearbook of International Law/Annuaire Canadien de Droit International*, 55, 335-367. <https://doi.org/10.1017/cyl.2018.12>
22. Sideman de Blake and Others v. The Republic of Argentina and Others (1996). *International Law Reports*, 103, 454-480. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316152324.022>
23. Yadegarian, F. & Razavi, M. (2025a). Breaking the Cycle of Impunity: A Call for ICC Investigation into War Crimes and Genocide in the Israel-Hamas Conflict Post-October 7, 2023. *Iranian Review for UN Studies*, 6(1), 1-37. <https://doi.org/10.22034/iruns.2025.498595.1164>
24. Yadegarian, F. & Razavi, M. (2025b). The evolution of the international criminal court's judicial policy on issuing arrest warrants: from Uganda to Palestine. *Journal on the Use of Force and International Law*, 12(1-2), 255-313.

<https://doi.org/10.1080/20531702.2025.2540751>

C) Documents/ Treaties and Cases

25. Bundesverfassungsgericht [BVerfG] (1963). BVerfGE 16, 27 - Beschluß des Zweiten Senats vom 30. April 1963 - 2 BvM 1/62. Retrieved from <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv016027.html>
26. Canadian Planning and Design Consultants Inc. v. Libya (State), 2015 ONCA 661, (2015) 340 O.A.C. 98 (Court of Appeal for Ontario). <https://ca.vlex.com/vid/cdn-planning-design-v-681500785#:~:text=Jurisdiction%20Ontario%20Judge%20Cronk%2C%20Hourigan,Date%2024%20September%202015>
27. Cour de cassation, Chambre civile 1 [Court of Cassation, First Civil Chamber] (2018). Arrêt n 16-22.494, ECLI:FR:CCASS:2018:C100003. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000036670374>
28. Corte di Cassazione, Sezioni Unite Civili [Italian Court of Cassation, United Civil Sections] (2004). Ferrini v. Federal Republic of Germany, Sentenza n. 5044/04. Diritto e Giustizia. https://www.asser.nl/upload/documents/DomCLIC/Docs/NLP/Italy/Ferrini_Cassazione_6-11-2003.pdf#:~:text=Cassazione%2C%20sezioni%20unite%20n,controricorrente%20Repubblica%20Federale%20di%20Germania
29. Gerichtsverfassungsgesetz [GVG] in der Fassung der Bekanntmachung vom 9. Mai 1975 (BGBl. I S. 1077), das zuletzt durch Artikel 7 des Gesetzes vom 29. September 2023 (BGBl. I S. 1770) geändert worden ist (1877/2023). <https://www.gesetze-im-internet.de/gvg/>
30. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [GG] in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100-1, veröffentlichten bereinigten Fassung, das zuletzt durch Artikel 1 u. 2 Satz 2 des Gesetzes vom 24. März 2023 (BGBl. I S. 102) geändert worden ist (1949/2023). <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/>
31. Owners of Cargo Lately Laden on Board the Playa Larga v. Owners of the I Congreso del Partido, [1983] 1 AC 244 (HL 1981).

<https://cmicmidatabase.org/owners-cargo-lately-laden-board-playa-larga-v-owners-i-congreso-del-partido#:~:text=Neutral%20Citation%3A>

32. Tokyo District Court (2007, January 24). X v. The Mayor of Shibuya Ward; X v. The Building Manager of Shibuya Ward. [Ruling on State Immunity from Civil or Administrative Jurisdiction], pp. 533-543. Retrieved from: <http://www.cahdatabases.coe.int/Contribution/Details/340>
33. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property (2004), UN General Assembly. Retrieved from: https://treaties.un.org/doc/source/recenttexts/english_3_13.pdf

In Persian

A) Articles

1. Azizi, S. (2013). The interaction of the state immunity and jus cogens in the jurisdictional immunities of the state, 2012 judgment. *Law Quarterly*, 43(3), 147–166. <https://doi.org/10.22059/jlq.2013.36047> (In Persian)
2. Azizi, S. (2013). The scope of the tort exception in the law of state immunity in the light of the ICJ's 2012 judgment on the jurisdictional immunities of the state. *Journal of Comparative Law*, (25), 147–164. (In Persian)
3. Firoozabadian, M. & Yadegarian, F. (2025). The conflict between state immunity and human rights: Towards an international compensation mechanism. *The Journal of Human Rights*, 20(1), 189–214. <https://doi.org/10.22096/hr.2024.2040625.1686> (In Persian)
4. Firoozabadian, M., Afshar Quchani, Z. & Yadegarian, F. (2026). The transition from absolute to restrictive state immunity: A bridge between Scandinavia and the Middle East through the lens of international law developments. *Comparative Studies on Islamic and Western Law*, 13(1), 213-250. <https://doi.org/10.22091/csiw.2025.12333.2634> (In Persian)
5. Firoozabadian, M. & Yadegarian, F. (2026). The evolution of absolute immunity in the domestic laws of Eurasian countries and Iran. *Central Eurasia Studies*, 18(2), 289–316. <https://doi.org/10.22059/jcep.2025.381215.450253> (In Persian)
6. Hatami, M. & Hosseini, F. S. (2016). Jurisdictional immunity of state with emphasis on the judgment of International Court of Justice in Germany v. Italy

- case. *The Judiciary's Law Journal*, 80(93), 61-86. <https://doi.org/10.22106/jlj.2016.19859> (In Persian)
7. Hosseini Akbarnezhad, H. (2019). Conflict between public interests of the community and the individual interest of the states: Transition from the principle of immunity in the light of the development of international criminal law. *Journal of Legal Research*, 18(38), 27-43. <https://doi.org/10.48300/jlr.2019.93328> (In Persian)
 8. Karamzadeh, S. (2018). Issuing and executing of the US courts judgments against the assets of the Central Bank of Iran from the perspective of international law and the US law. *Comparative Law Review*, 9(1), 351-379. <https://doi.org/10.22059/jcl.2018.247831.633598> (In Persian)
 9. Karbasi, M., Zaheri, A., Abdollahi, M. & Kouchnejad, A. (2022). Immunity of states and their properties in the light of the domestic law of states (case study: Japan and Italy). *Journal of Legal Research*, 21(51), 39-72. <https://doi.org/10.48300/jlr.2022.302728.1754> (In Persian)
 10. Majandeh, M., Hosseiniyazad, S. A. & Rahimkhoei, E. (2015). Criticism of the United States' practice in violating jurisdictional immunities of states in light of international law and the ICJ judgment of 2012. *International Law Review*, 31(51), 67-96. <https://doi.org/10.22066/cilamag.2015.15771> (In Persian)
 11. Seifzadeh, F., Zamani, S. G., Savari, H. & Raei, M. (2018). States immunity in the light of the responsibility to protect doctrine. *Public Law Studies Quarterly*, 48(1), 121-138. <https://doi.org/10.22059/jpls.2018.208576.1274> (In Persian)
 12. Yadegarian, F., Mohebi, M. & Molkizadeh, A. H. (2024). Substantive jurisdiction of International Court of Justice in the case of violation of Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (1955). *International Studies Journal (ISJ)*, 21(1), 31-54. <https://doi.org/10.22034/isj.2024.398132.2012> (In Persian)
 13. Zaheri, A. (2004). Developments of jurisdictional immunity of states: In the light of U.S.A anti-terrorism act & I.R.I jurisdictional act. *International Law Review*, 21(30), 119-177. <https://doi.org/10.22066/cilamag.2004.18025> (In Persian)